

Správa z filozofickej konferencie

Aristotelés a teleologie

Univerzita Palackého v Olomouci,
Filozofická fakulta, 11. októbra 2019, Olomouc

V zimnom semestri akademického roka sa Univerzita Palackého v Olomouci už tradične stáva miestom filozofickej konferencie, ktorá je venovaná skúmaniu Aristotela a aristotelizmu. Organizátori – Dr. Pavel Hobza z Katedry filozofie FF UPOL a Dr. Kryštof Boháček z Českej spoločnosti pre štúdium Aristotela a jeho myšlienkového odkazu – pre tento ročník konferencie zvolili tému teleológie. Konferencia bola tematicky rozčlenená do štyroch blokov, počas ktorých účastníci po úvodnej konceptuálnej analýze pojmu účel (gr. *telos*) postupne diskutovali otázku účelu v oblasti prírodovedy a etiky, aby nakoniec kriticky preskúmali úlohu, ktorú teleológia plnila, prípadne stále plní, v tradícii západného myslenia.

Prvý tematický blok začal príspevkom Kryštofa Boháčka z Filozofického ústavu Akadémie vied v Prahe. Prednášajúci sa zamerl na výskyt gréckeho termínu *telos* v diele Homéra. Po precíznej textovej analýze a interpretácii vybraných pasáží z *Iliady* a *Odysey* sa prednášajúci venoval identifikácii toho, aké rozmanité významy termín *telos* v prebratých kontextoch čitateľovi poskytuje. Boháček v závere svojej prezentácie identifikoval deväť rozličných významov, z ktorých následne vybral a analyzoval tie, ktoré mohli byť inšpiráciou pre spôsob používania výrazu *telos* v rámci neskoršej filozofickej tradície. Presnejšie povedané, ktoré sa mohli stať inšpiráciou pre Aristotelov spôsob používania termínu *telos* v zmysle smerovania k nejakému vrcholnému či optimálnemu stavu. Takýto spôsob použitia podľa Boháčka v *Iliade* paradigmaticky reprezentuje pasáž IX.56, ktorá hovorí o účele nejakej prednesenej reči (*telos mython*). V priebehu nasledujúcej diskusie sa účastníci konferencie venovali najmä tomu, do akej miery je správne uvažovať o možných inšpiráciách Aristotela, keď on sám pri využívaní účelovej príčiny akcentoval svoje novátorstvo.

Druhým prednášajúcim sekcie venujúcej sa pojmovej analýze účelu bol Pavel Hobza. Hobza sa venoval Aristotelovmu vymedzeniu blaženosti (*eudaimonie*) a analýze Aristotelovho učenia o špecificky ľudskej činnosti (*ergon*). Svoju prednášku začal poukazom na textové napätie, ktoré je prítomné v *Etičke Nikomachovej* v podobe dvoch odlišných návodov na dosahovanie stavu blaženosti. Aristoteles na jednej strane hovorí, že blaženosť je dobrom, ktoré sa uskutočňuje v praktickom konaní, na druhej strane však tvrdí, že stav blaženosti človek dosahuje teoretickou kontempláciou na základe ľudskeho rozumu (*nús*). Hobza teda v texte *Etičky Nikomachovej* identifikoval dvojaký rozpor. Rozpor prakticko-politický, týkajúci sa toho, že ak by sa blaženosť dosahovala praktickým konaním v rámci *polis*, tak by podmienkou dosiahnutia blaženosti bola občianska spoločnosť, no ak by sa blaženosť dosahovala teoretickou kontempláciou, tak by mal Aristoteles tendovať skôr k monastickému ideálu.

Druhý typ rozporu podľa Hobzu súvisí s východiskami a kritériami blaženosti a s tým, že *ergon* je u Aristotela vždy viazaný na komplexné konanie človeka, kým na jednom mieste Aristoteles píše, že blaženosť sa týka iba toho najlepšieho (*to ariston*), t. j. najlepšej časti duše človeka, ktorú nazýva rozum (*nús*). Hobza v závere prednášky navrhol viaceré možné riešenia danej dvojice rozporov, nakoniec sa však priklonil k pozícii konštatujúcej, že *eudaimonia* a *ergon* sa u Aristotela týkajú vždy komplexného, praktického konania. Diskusia, ktorá nasledovala po príspevku, oscilovala okolo otázky, či u Aristotela skutočne nastáva vecný rozpor, alebo je textové napätie medzi dvoma vyjadreniami *Etiky Nikomachovej* vysvetliteľné v prospech bezrozpornosti a homogenity Aristotelovho učenia.

Druhý blok, blok prednášok zacielených na oblasť Aristotelovej prírodovedy (*fysiké*) otvoril prednášajúci z Fakulty humanitných štúdií Karlovej univerzity. Hynek Bartoš sa v svojej reči zamerl na Aristotelov spôsob vysvetľovania prírodných fenoménov za pomoci finálnej príčiny a preskúmal vybrané pasáže spisov *Fyzika* a *O plodení živočíchov*, v ktorých Aristoteles stavia svoj spôsob vysvetľovania do kontrastu s Demokritovým. V závere svojej vtipne nazvanej prednášky (*Druhé zuby*) Bartoš ponúkol jednoznačné a argumentačne znamenite podložené odpovede na nasledujúce dve otázky. Do akej miery Aristoteles nadväzuje na Demokrita? V čom je Aristotelov výklad v porovnaní s Demokritovým odlišný a inovatívny?

Na Bartošov príspevok vecne nadviazala prezentácia Pavla Labudu z Katolíckej univerzity v Ružomberku, ktorý sa pokúsil aplikovať výklad za pomoci finálnej príčiny na fenomén ľudskej reči. Labuda dôvodil, že ak na vysvetlenie ľudskej reči použijeme Aristotelove učenie o štyroch príčinách, tak sa z korpusu dozvieme, že materiálnou príčinou ľudskej reči je podľa Aristotela vzduch; účinnou príčinou ľudskej reči je duša človeka so všetkými mohutnosťami, ktoré sa na živote človeka podieľajú; formálnou príčinou je spôsob, ktorým ľudská duša modifikuje vydychovaný zvuk a spája ho s určitými vnemami, predstavami, túžbou a rozhodovaním; a konečne účelovou príčinou reči človeka je tá najvznešenejšia časť duše človeka, teda rozum (*nús*). Jedine táto časť duše totiž podľa Aristotela dokáže človeku zabezpečiť výkon toho, čím je človek v najväčšej miere, t. j. politickým živočíchom. Špecifickým výkonom človeka je podľa *Pol.* 1253a schopnosť rozlišovania užitočného a škodlivého, spravodlivého a nespravodlivého, ktorá sa uskutočňuje v rámci najväčšími politickej organizácie spolužitia živočíchov, teda v rámci *polis*. Labuda tak akcentoval sociálno-politický rozmer ľudskej reči. Diskusné otázky na Labudu boli venované interpretačným dôsledkom ním zastávanej pozície s ohľadom na fakt, že tak *polis*, ako aj pravé rozlišovanie spravodlivého a nespravodlivého je v myslení Aristotela spojené výhradne s Grékmi. Ako teda udržať univerzálnosť tvrdenia o špecifickom účele ľudskej reči, ak by sa dištinktívna črta v podobe rozlišovania spravodlivého od nespravodlivého mala viazať len na špeciálnu formu sociálnej koordinácie, vlastnú gréckym *poleis*?

Tretí blok konferencie bol venovaný kritickej analýze role, ktorú hrá pojem účelu v explanačnej praxi súčasného myslenia a vedy. Filip Tvrď z Katedry

filozofie FF UPOL na začiatku svojej prednášky *Ako zachrániť biológiu pred teleológiou* precízne rozlíšil dva typy teleológie, ktoré sa v našej kultúre voľne, ale nevhodne zamieňajú a ktoré sú spojené s menami Platóna a Aristotela. Po prvé, aristotelovskú (kvázi) naturálnu teleológiu, v rámci ktorej je účel inherentnou vlastnosťou hmoty. Po druhé, platónsku supranaturálnu teleológiu, v ktorej sa účel chápe ako vedomý zámer nejakého tvorcu. Následne preukázal, že pre správne pochopenie modernej vedy je nutné nezamieňať si pojem účelu s pojmom funkcie. Tvrdý potom predstavil tri prístupy k funkciám a v tretej časti svojej prezentácie obrátil pozornosť na tzv. teleologický bias a jeho prejavy v prirodzenom jazyku. Po predstavení daného biasu navrhol spôsob, ako sa so sklonom vysvetľovania za pomoci slovníka vedomých zámerov vysporiadať. Ukázal, ako je možné tento slovník z explanačnej praxe nášho života a vedy odstrániť. V nasledujúcej diskusii boli zanietene diskutované najmä tri otázky. Otázka oprávnenosti spájania Aristotelovej a aristotelovskej teleológie s evolúciou, ktorej spôsob vysvetľovania za pomoci slovníka funkcií dával prednášajúci do kontrastu s aristotelovským a platónskym vysvetľovaním za pomoci vedomých zámerov, otázka uskutočniteľnosti dôsledného eliminativistického prístupu k funkciám a otázka predikčnej sily vedeckých teórií (konkrétne evolučnej teórie), ktoré si vystačia bez pojmu účelu.

Posledný tematický blok konferencie bol venovaný etike, konkrétne etike cnosti. Martin Cajthaml z teologickej fakulty olomouckej univerzity vo svojej prednáške stopoval myšlienkový posun chápania teleológie u Alasdaira MacIntyry. V myslení MacIntyry sa mu podarilo identifikovať dve etapy. V prvom období, spojenom s dielom *Strata cnosti* MacIntyre, založil etiku na teleológii tzv. spoločenských praxí, na naratívite a na tradícii hľadania dobra. Druhé obdobie je zase charakteristické MacIntyrovým uvažovaním o teleológii v rámci teórie vedy. Vedu tu pritom chápe ako spoločenskú prax. V tejto etape už MacIntyre nepopiera existenciu a dôležitosť *telos*-u ľudského konania a za účel vedy považuje nadobudnutie porozumenia (achieved understanding). Veda *tu* a teraz síce nie je dokonalá. Má však svoj ideál, ktorým je pravdivé poznanie. Tento posun v chápaní teleológie u MacIntyry Cajthaml prezentoval na myšlienkach z diela *Ethics in the Conflicts of Modernity*. V závere prednášajúci zhodnotil význam oboch chápaní teleológie pre MacIntyrove zdôvodňovanie platnosti etických noriem. Otázky v diskusii sa týkali najmä problému univerzality vs kultúrnej relativity etických noriem.

Posledný blok i celú konferenciu uzatvorila prednáška Petry Chudárkovej, doktorandky Katedry filozofie FF UPOL. Chudárková sa podujala na kritiku pojmu cnosti v súčasnej normatívnej etike. V precízne pripravenej prezentácii najprv stručne predstavila Aristotelov pojem cnosti, ktorý sa stal od päťdesiatych rokov dvadsiateho storočia inšpiráciou pre tých etikov, ktorí svoju koncepciu budovali ako alternatívu k dvom dominujúcim morálnym teóriám, konkrétne k deontológii a utilitarizmu. V druhej časti sa Chudárková zamerala na konceptuálnu analýzu pojmu cnosti a kritiku úlohy, ktorú pojem cnosti zohráva v koncepciách etikov cnosti a v koncepcii objektívneho konzekvenzializmu Julie Driverovej. V závere svojich analýz prednášajúca obhajovala

pozíciu, že argumentácia etík cnosti (aj koncepcie Julie Driverovej) trpí chybou kruhovosti. V diskusii, ktorá nasledovala, sa účastníci venovali najmä potrebe odlišovať Aristotelovu či aristotelovskú koncepciu cnosti, ktorá chápe cnosť ako *hexis* duše, prejavujúci sa vo výkone konajúceho, od takých koncepcií súčasných etikov cnosti, ktorí cnosť chápu ako kategóriu, inštrument či podmienku pre morálne správne konanie človeka.

Ako pravidelný účastník posledných štyroch ročníkov aristotelovských konferencií v Olomouci si záverom dovoľím vyjadriť aj svoje osobné hodnotiace presvedčenie. I keď bol tento ročník komornejší čo do počtu prispievateľov, vďaka voľbe konkrétnej témy sa podľa mňa stal vynikajúcou udalosťou a olomoucká katedra filozofie sa zase raz stala miestom koncentrovanej a zmysluplnej spolupráce tých, ktorým sa téma teleológie a aristotelizmu stala profesionálnym záberom, potešením, ale aj terčom koncentrovanej a korektnej kritiky.

Mgr. Pavol Labuda, PhD.
Katólicka univerzita v Ružomberku
Filozofická fakulta
Hrabovská cesta 1B
043 01 Ružomberok
pavol.labuda@ku.sk